

הרב אברהם משניות

משמעות "מכירי כהונה ולוויה"

הקדמה

מאמר זה נכתב לעיני מו"ר מרן הרב הראשי לישראל וראש הישיבה הגר"א שפירא זצ"ל, אשר עסק, כתב, לימד וחינך בכל מקצועות התורה. בסוגיא זו עסק מרן רה"י ב"מנחת אברהם" ח"ב סי' כ"ז, וכדרכו בקודש, כתיבתו היא בתימצות ובקיצור רב, אך כאשר עיינתי בדברים, ביסודות ובסברות שחידש שם מרן רה"י, אשר שפכו אור חדש על הסוגיא, התבהרו והתיישבו קושיות רבות והובנו בהם שיטות הראשונים והאחרונים, וכדי להבין את הדברים לעומקם פנשתי כאן את הידיעה עד כמה שידי מגעת.

בגמ' מגילה יב, ע"א מסופר: "שאלו תלמידיי את רשב"י בפני עה נתייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אפר להם אפרו אתם" וכו', וידועה הקושיה על תשובתו של רשב"י "אפרו אתם", הרי אם באו לשאול אותו משמע שאינם יודעים את התשובה? וביאר מרן רה"י זצ"ל שמכאן למדנו שאף כשבאים ללמוד תורה מפי הרב, עיקר הלימוד הוא "אפרו אתם", כיצד אתם מתבוננים בתורה, כיצד אתם מפנימים את הדברים, וזו אחת ההדרכות העיקריות שהנחיל לנו מרן רה"י בלימוד ובעיון. אין להסתפק בסיכומי שיעורים בלבד, השיעורים הם רק דוגמאות, אך יש להם המשך והוא: "אמרו אתם", מה אתה אומר בסוגיא, כיצד אתה יכול לפתח את הסברות וליישב בהן קושיות אחרות שלא דיברו עליהם, כיצד אתה לוקח סברא מראשון או אחרון אחד, ומבאר בה סברא של ראשון או אחרון אחר. ואולי זהו מה שהרגשתי בלימוד שלו בעצמו, את בחינת היהפוך בה והפוך בה זכלא טרי, לומר היום סברות לכאן ולכאן אף אם הן הפוכות מהסברות של אתמול. וזוהי גדולתו של רב מחנך, שהוא מגדל את תלמידיו כפי מה שהם ולא כפי איך שהוא בעצמו, ולכן יש למרן רה"י תלמידים רבים, מובהקים יותר ומובהקים פחות, וכ"א יש לו חשיבה משלו, יש לו את ה"אמרו אתם" שלו. השתדלתי במאמר זה ללכת בהדרכתו, ולהיות "אמרו אתם", אף בדברים, ביסודות ובסברות שכתב מרן רה"י בעצמו, בספריו "מנחת אברהם", ואני תפילה שעשיתי את מלאכתי נאמנה ושלא יארע דבר תקלה על ידי.

א. שיטת רש"י בדין "מכירי כהונה"

במשנה גיטיק ל, ע"א נאמר:
 "העלוה את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות פפריש עליהן פחלקן. פפריש עליהן
 בחזקת שהן קיימין, ואינו חושש שפא פת הכהן או הלוי או העשיר העני". ובגמ' שם:
 "ואע"ג דלא אתו לדידיה?! - אפר רב בפכרי כהונה ולוויה, ושפואל אפר בפזכה להן ע"י
 אחר, עולא אפר הא עני ל' יוסי היא דאפר עשו את שאינו זוכה כזוכה, כלוחו כרב לא
 אפרי בפכרי לא קתני, כשפואל לא קאפרי בפזכה לא קתני, כעולא נפי לא אפרי כוחדאה
 לא פוקפינ'".

בשאלת הגמ' פירש"י: "וכיון דלא אתו לדידיה מאן זכי ליה להאי כהן... והיאך יצא
 ידי נתינה?"¹, וא"כ תירוצי הגמ' באים לבאר כיצד יוצא ידי נתינה, והנה נראה
 פשוט שמה שתירץ שמואל במזכה ע"י אחר הוא קניין גמור, וכן פשוט שמה
 שתירץ עולא דרי יוסי היא דאמר עשו את שאינו זוכה כזוכה, הוא תקנה דרבנן
 , וכמו שהביא רש"י שתיקנו כך בכמה מקומות. אך צ"ב בתירוצו של רב, שמדובר
 במכירי כהונה ולוויה, איזה קניין נעשה כאן ומהו תוקפו?
 ופירש"י: "כמכירי כהונה... דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה, הלכך
 כיוון דמילתא דפשיטא היא דלדידהו יהיב להו, אסחי להו שאר כהנים דעתייהו, והו כמאן
 דמטו לדידיהו דהני". וצ"ב מה מועילה הסחת הדעת של שאר הכהנים, כדי שיהיה
 בזה משום זכיה וקניין לאותו כהן, הרי סוף-סוף לא עשה הכהן מעשה קניין
 באותן תרומות ומעשרות?

ומבארים האחרונים (יפרי יצחק" ח"א סי' מ"ט, "דבר אברהם" סי' א' ענף
 ו' ובהג"ה שם, "קהילות יעקב" סי' כ"א² ועוד) שתרומות ומעשרות קנויים לכל
 הכהנים והלויים, וזהו ממון השבט, ומכיוון שהסיתו שאר הכהנים והלויים
 דעלמא את דעתם מזה, ממילא נשארו התרומים של המכירי³ וא"צ קניין. ובביאור
 דבריהם נראה, שעצם מעשה ההפרשה הוא מעשה קניין, שבו הבעה"ב, שמפריש
 את המתנות, זוכה עבור שבט הכהנים והלויים, רק שיש לו עדיין זכות של טובת
 הנאה למי מהם הוא חפץ לתת, וכל זמן שלא נתן לא הבורר הדבר מי מתוך
 השבט יזכה בתרומים, ובמכירי כהונה הדבר כבר הוברר.

1. ונראה שמה שרש"י פירש כך הוא משום שלא שייד להקשות כיצד יכול הכהן לפרוע בזה את
 חוב, שכן י"ל שאף אם מדין קניין אינו מועיל, מי"מ בעה"ב מסכים לפעול כך ולא גרע ממחילה,
 ולכן הקושיא היא כיצד רשאי בעה"ב לפעול כך הרי הוא מפקיע את מצות הנתינה ממנו.
 2. במהדורה החדשה.
3. כתבתי "מכירי" ולא מוכרי, אע"פ שהמכירי הוא הבעה"ב והמוכרי הוא הכהן, כיוון שזה
 הביטוי שהשתמשו בו כל האחרונים, אע"פ שההתייחסות היא לכהן, והכוונה בזה היא סרוה.

והביא לכך הקה"י ראייה מהגמ' בחולין קל, ע"ב, שמזיק מתנות כהונה פטור משום שהוא ממון שאין לו תובעין, שהבעלים יכולים לטעון שלכהן אחר הם רוצים לתת. ומשמע שאם בא כהן אחד בהרשאה מכל הכהנים שבעולם, אכן היה יכול לתבוע את דמי המתנות כהונה. וא"כ משמע שמתנות כהונה הן ממון השבט, ולכן אם יש לו רשות מכל השבט לגבותן, ממילא הן שלו, מכוח שם שבט שבו, וא"צ קניין כיוון שזה כבר קנוי לשבט בעצם ההפרשה.

אך עדיין צ"ב מה כל זה מועיל למצוות הנתינה, הרי ס"ס לא נעשה כאן מעשה נתינה וכיצד התקיימה כאן מצוות הנתינה? וע"כ צ"ל שהחידוש בתירוץ הגמ' הוא שכדי לקיים את מצוות הנתינה א"צ במעשה נתינה, אלא מספיק בכך שיוברר מי מתוך השבט יזכה במתנות, שכן יש בזה קניין גמור. וכן צריך לומר לתירוץ האחרון בגמ' שעשו את שאינו זוכה כזוכה, שמלבד החידוש שיש כאן קניין, יש כאן חידוש נוסף שמספיק בזה כדי לקיים את מצוות הנתינה, וא"צ במעשה נתינה ממש.

ב. משמעות השוני בין תירוצו של רב לתירוצו של שמואל

לפי רש"י יש ע"י "מכירי כהונה" קניין גמור לכהן, וא"כ תוקף הקניין לפי רב הוא כמו תוקף הקניין לפי שמואל שהעמיד המשנה במזכה להם ע"י אחר. וני"ל שנפק"מ ביניהם האם צריך בכל הפרשה קניין וזכיהה מחדש לאותו כהן? לפי רב א"צ, כיוון שבעצם ההפרשה המתנה קנויה לכהנים, ומכירי כהונה הוא בירור תמידי, ששאר הכהנים מסתלקים מזה, אולם לפי שמואל צריך בכל הפרשה קניין וזכיהה מחדש, שבכל פעם מחדש המכירים נומרים ומזכים ע"י אחר דווקא לו את אותה המתנה. נפק"מ נוספת י"ל ע"פ מה שחקר מרן רה"י זצ"ל ב"מינחת אברהם" (ח"ג סי' ט"ז⁴) האם יש זכיהה לכהנים ע"י "מכירי כהונה", במעשרות שקנס עזרא את הלויים ונתנם לכהנים, שכן י"ל שמה שזיכו חכמים את המעשרות לכהנים הוא רק משעה שהגיע לידם כמבואר מדברי הריטב"א (ניבמות פו, ע"ב ד"ה ת"ר) שהקשה לדעת ר"ע שמהתורה המעשר דווקא ללוי, א"כ איך קנס עזרא שיתנו לכהן, הרי ישראל לא יצאו בזה ידי נתינה? ותירץ שכיוון שזה ממון הפקר בי"ד הפקר, ואפקוה רבנן למעשר מן הלויים ואוקמינהו ברשות כהנים ועשאוהו שלוחים של לויים, כלומר שבשעת הנתינה לכהנים אנו רואים כאילו יש כאן נתינה ללויים והקנס היה שכהנים יהיו שלוחיהם לזכות בזה, וא"כ כל ההפקעה לרשותם של הכהנים הוא רק בשעת הנתינה.

וכתב שם שלפי רש"י, שזכיהת "מכירי כהונה" היא ע"י שאר הכהנים מתייאשים, א"כ י"ל שכל זה הוא רק בתרומה, שכן התרומה קנויה משעת ההפרשה לכל הכהנים, ומועיל מה שאר הכהנים מתייאשים ממנה, שאותו כהן

4. דף ק"ה, וזהו קונטרס ביעור מעשרות פרק א' אות ב', שנדפס גם בפני עצמו.

יזכה בה גם לפני הנתונה, אבל במעשרות, שאינם קנויים משעת ההפרשה לכלל הכהנים, שכן בשעה זו הם קנויים ללוויים, לא יועיל מה ששאר הכהנים מתייאשים מהם, כדי שאותו כהן יזכה בהם גם לפני הנתונה, כי רק בשעת הנתונה חלה ההפקעה מרשות הלוויים, ואי"כ דין המשנה לא נאמר על המעשרות לכהנים לאחר תקנת עזרא. אולם לפי שמואל שיש כאן הקנאה פרטית לאותו כהן, ואין קניינו מצד שהוא ממון השבט, נראה לומר שדין המשנה שייך אף במעשרות לכהנים לאחר תקנת עזרא, שכן הקניין בזה אינו מצד הקניין השבטי של כלל הכהנים, אלא זהו קניין פרטי שאותו ישראל הקנה דווקא לו, וכשם שייך להקנות טבל לחבירו כך שייך גם להקנות המעשרות לכהן, גם אם עדיין לא התקיימה בהם מצוות הנתונה, ואכן כשיקבלם תתקיים גם מצוות הנתונה.

ג. ביאור דין "מכירי כהונה" שבמסכת בבא בתרא

במסכת בבא בתרא קכג, ע"ב איתא:

"ת"ר הנכור נטל פי שניים בזרוע ובלחיים ובקיבה ובקודשין... האי הזרוע והלחיים והקיבה היכי דפי? אי דאזני לידי אבוהון. פשיטא! ואי דלא אזני לידי אבוהון. ראוי הוא, ואין הנכור נטל בראוי כבפוחזק? – הכא בפכוי כהונה עסקין. ודאשתחיש בחיי דאבוהון, וקסבר כזננות שלא הורפו כפי שהורפו דפי?"

ואף כאן צ"ב מה מועיל שמדובר במכירי כהונה לעניין הקניין הרי סוף - סוף לא עשה אביהם הכהן קניין באותן המתנות?

לפי פירש"י בניטין י"ל גם כאן, שכיוון שמדובר ב"מכירי כהונה", הסיחור שאר הכהנים את דעתם מן המתנות וממילא הן של אביהם. אך צ"ב שהרי הגמי העמידה שמדובר שהבהמה עומדת עדיין בטיבלה ולא הורמו המתנות, ואי"כ מהו מעשה הקניין שנעשה בשביל הכהנים? ועי"כ צ"ל שזו כוונת הגמי במה שאמרה "וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי", שכיוון שיש כאן מתנות שוודאי יורמו, אנו רואים אותן כאילו כבר הורמו, ויש לכך את כל המשמעות הקניינית שבדבר, ואי"כ התחדש כאן שאף כשהבהמה בטיבלה יש לכהנים קניין בחלקם. אך עדיין צ"ב מה הכריח את הגמי להעמיד כך?

ונראה לומר ע"פ מה שהקשו התוס' שם (די"ה וקסבר) שהרי מעמידים ברייתא זו כרבי והוא סובר בקידושין (נח, ע"א) שמתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמי, ותירצו שדווקא בתרומות ומעשרות שאינם ניכרים בטיבלם, שלא ברור איזה פרי יהיה התרו"מ, סובר שלא כמי שהורמו דמי, אבל בזרוע לחיים וקיבה שהם ניכרים סובר שכמי שהורמו דמי. ולפי"ז י"ל שאם היה מדובר כאן לאחר שכבר הרים את המתנות, לא היה חידוש בברייתא זאת, שכן דין זה דמכירי כהונה נחשב ממון הכהן כבר יודעים אנו מהמשנה בניטין, ואי"כ פשיטא שאין

זה ראוי, ולכן העמידה הגמי שמדובר כאן שעוד לא הורמו המתנות, והתחדש שאפ"ה אמרינן שמכירי כהונה נחשב ממון הכהן ואין זה ראוי, כי בזרוע לחיים וקיבה שהם ניכרים אמרינן שכמי שהורמו דמי, משא"כ במשנה בניטין, שמדובר שם בתרומה, צריך שיפריש ממש.

ד. שיטת הרשב"ם בדין "מכירי כהונה" ומשמעות ההבדל בינו לבין רש"י

מהרשב"ם נראה שפירש באופן אחר: "במכירי כהונה עסקינן, שאנשי העיר קרוביו ומכיריו של כהן זה, ומזכין לו זיכוי גמור במתנות בהמותיהן מיד כשנשחטו קודם שהופרשו מן הבהמה... וה"נ כיוון דאשתחית בחיי אבוהון והן מכירין של כהן זה ומרעיו ואוהביו, אע"פ שעדיין לא הופרשו, הרי הם כאילו באו לידו, שאלו אוהביו גמרו ומקנו לו המתנות כשהן עדיין בתוך הבהמה, ודמי כמי שהוחזק בהן בחייו, דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין, ויטול בהן בכור פי שניים". ומבואר בדבריו שהקניין כאן הוא מכוח שמו הפרטי, שחבריו הקנו המתנות דווקא לו, ולא כרש"י שהקניין הוא מכוח שבט הכהנים שזהו קניין כללי, ומכירי כהונה רק מועיל למר שחוא הזוכה בשם השבט, מכיוון שכל השאר הסתלקו מזה.

לפי זה שתי הנפק"מ הנ"ל שכתבנו לרש"י בין רב לשמואל, יהיו שייכות בין רש"י לרשב"ם לפי רב, שכן לפי רש"י לא יצטרכו בכל פעם קניין וזכייה מחדש לאותו כהן, שכן המתני"כ כבר קנויים לשבט כבר משעת הפרשה, ובזלתי"ק⁵ הם קנויים אף כשהבהמה בטיבלה, ומכירי כהונה הוא רק בידור למי מהשבט מגיעה המתנה, ובירור זה הוא תמיד, אולם לפי הרשב"ם יצטרכו בכל הפרשה קניין וזכייה מחדש, שכן אף מכירי כהונה הוא הקנאה מחדש. וכן לפי רש"י לא תועיל זכיית מכירי כהונה למעשרות שקנס. עזרא את הלויים ונתנם לכהנים, שכן אין כאן את זכיית השבט לפני הניתנה ממש לכהנים, אולם לפי הרשב"ם שהקניין הוא מצד שמו הפרטי, שהבעה"ב הקנה דווקא לו, ניתן לזכות ע"י מכירי כהונה אף במעשרות הניתנים לכהנים, כיוון שאפ"י טבל גמור ניתן להקנות לחבירו, ואע"פ שעדיין לא יקיים בזה מצוות נתינה, מ"מ מבחינה ממונית יש כאן קניין, ובשעת הניתנה ממש יקיימו את מצוות הניתנה.

אלא שצ"ב בדבריו באיזה אופן מדובר כאן, שנראה שדין מכירי כהונה שונה בשני המקומות, ואם מדובר שזיכה לו ע"י אחר, א"כ תירוצו של רב היינו תירוצו של שמואל, ואם מדובר שזכה לו בעצמו, א"כ קשה כיצד ניתן לפעול כך קניין, הרי כלל הוא שאין המקנה יכול לזכות לקונה, והרי הבעה"ב הוא המקנה, ומה מועיל מכירי כהונה לכך?

5. זרוע, לחיים וקיבה.

ה. ביאור שיטת הרשב"ם לפי ה"גידולי שמואל"

בי"גידולי שמואל" (ב"ב שם) הביא שכעיי"ז כתב הריטב"א בניטין⁶, שיכול הבעה"ב לזכות המעשר ללוי, כגון שהפרישן ואמר ללוי תזכה לך חצרו, שקונה הלוי המעשר בקניין חצר, וביאר בזה שכיוון שגוף המתנה כבר קנוי ללויים משעת ההפרשה, ואין לבעה"ב אלא טובת הנאה, וזו אינה נחשבת ממון, ולכן אינו נחשב מקנה, ויכול לזכות בחצירו עבור הלוי. וכמו"כ נאמר כאן לגבי זכיית הזלוי"ק לכהן, שחצירו של בעה"ב קנתה עבור הכהן, כיוון שבעה"ב אינו נחשב מקנה כי יש לו בהם רק טובת הנאה. אך הקשה, ששם בניטין בעה"ב אמר במפורש ללוי שתזכה לו חצרו, וכאן לא אמר לו כלום? ותירץ ששם מדובר רק בתבטיח לו שיקבל המעשרות, אך הוא אינו "מכיר לווייה" שלו, ולכן צריך לומר בפירוש שתזכה לו חצרו, אולם כאן מדובר ב"מכירי כהונה", ובה הווי כאילו אמר לו במפורש שתזכה לו חצרו.

והקשה עוד שכ"ז מתיישב למ"ד טובת הנאה אינה ממון, אך למ"ד טוה"י ממון עדיין קשה? ותירץ שע"כ הסוגיא סוברת שטוה"י אינה ממון, שהרי אם טוה"י ממון, הגמי היתה יכולה להעמיד הברייתא מדובר שעוד לא ניתנו המתנות, ובנו הבכור של בעה"ב ישראל יטול פי שנים בטובת ההנאה של המתנות, וא"צ להעמיד במכירי כהונה ושהבכור הוא בנו הבכור של הכהן, ולחדש כל החידושים הנ"ל שאינו נחשב ראוי אלא מוחזק, אלא וודאי ע"כ הסוגיא סוברת שטוה"י אינה ממון, ולכן לא שייך בזה ירושה פי שנים, והוצרכו להעמיד ב"מכירי כהונה", והבכור הוא בנו הבכור של הכהן. אמנם עיי"ש שכתב ביאור זה בשיטת רש"י שיש לכהן קניין גמור במתני"כ ע"י הסתלקות שאר הכהנים, אולם לפי ביאור האחרונים הנ"ל בשיטת רש"י א"צ לכל זה, כיוון שהמתני"כ הם ממילא כבר ברשות שבת הכהנים, וכששאר הכהנים הסתלקו מזה ממילא הם שלו, וא"צ שיקנה לו חצרו, ורק בשיטת רשב"ם שלא הזכיר את הסתלקות הכהנים, נצטרך לומר מקנה לו המתני"כ באופן פרטי ע"י חצרו.

לפ"ז לכאורה ליתא לשתי הנפק"מ הנ"ל שכתבנו לעיל בין רש"י לרשב"ם, שכן אם "מכירי כהונה" הוא כאילו אמר לו במפורש שתזכה לו חצרו, הרי שגם לפי הרשב"ם א"צ בכל הפרשה קניין וזכייה מחדש לכהן, שכן ממילא נעשה כאומר לו שתזכה לו חצרו, כיוון שהוא מכיר שלו, וכן גם לפי רשב"ם לא תועיל הזכייה במעשרות לכהנים לאחר קנס עזרא, כיוון שכל הקניין מועיל רק משום שגוף המתני"כ כבר קנוי לכהנים, וזה שייך דווקא במתני"כ המקוריות, ולא במעשרות שהם שלהם רק לאחר התינה. אמנם נראה שעדיין יש לקיים הנפק"מ

6. ל, ע"כ ד"ה חר מעשר יש לי בידך בהוצאות הרגילות. בהוצאת מוסד הרב קוק, זה נדפס ע"ש רבינו קרשקש.

הנייל, שכן לרש"י א"צ כלל במעשה קניין מיוחד לאותו כהן, אלא הוא זוכה במתני"כ ממילא, ולרשב"ם צריך מעשה קניין מיוחד לאותו כהן, ואמנם אם מדובר שהקניין נעשה ע"י חצר, הרי יש כאן אמירה תמידית שתזכה עבורו, וא"צ לעשות מעשה מיוחד בכל פעם מחדש, אולם במקרים שאין החצר יכולה לזכות כגון שאינה משתמרת וכד', אזי יצטרך לזכות עבורו בקניין אחר כגון הגבהה ובה יצטרך בכל פעם לעשות מעשה קניין מחדש.

וכן י"ל שאע"פ שלכהנים אין זכיה במעשרות לאחר קנס עזרא אלא משעת התינתה, מ"מ בעה"ב עדיין אינו נחשב בזה מקנה, כי וודאי י"ל בכוונת הריטב"א ביבמות הנייל, שבשעת ההפרשה המעשרות קנויות לשבט הלויים, ורק עזרא קנסם שבפועל הזכייה לא תהיה שלהם אלא יתנום לכהנים שהם כשלוחיהם, וא"כ מצד בעה"ב מ"מ אין לו בשעת ההפרשה אלא טובת הנאה בלבד, ומכיוון שאינה חשובה ממון, אין הוא נחשב מקנה ויכול לזכות עבור הכהן. אמנם יש לדחות זאת, שכיוון שעדיין אין המעשרות קנויים לכהנים, א"כ אם בשלב זה יזכה עבור הכהן הוא כגזול את הלויים, ואין לו רשות לזה.

והנה ב"קהילות יעקב" (שם אות ב') הקשה מדוע שמואל שלא העמיד במכירי כהונה הוצרך להעמיד דווקא בזיכה לו ע"י אחר, ולא העמיד שזכה לו בעצמו: ותידך שלבעה"ב יש דין של מקנה ואינו יכול לזכות בשביל הכהן בעצמו, ולא מיבעיא למ"ד טובת הנאה ממון היא, שוודאי בתינה זו נותן ממון משל עצמו, אלא אף למ"ד טוה"י אינה ממון י"ל שבעה"ב הוא מקנה, שסי"ס התורה נתנה לו הזכות להקנות המתני"כ למי שירצה, שאע"פ שאין זכות זו שווה כסף, מ"מ יש כאן פעולה של הקנאה, ושם מקנה יש לו גם אם לא מקבל תמורה לכך. וא"כ חוזרת קושייתנו, כיצד פועל הקניין אם זוכה לכהן בעצמו, ומה מועיל לכך שמדובר במכירי כהונה, הרי עדיין יש לבעה"ב דין של מקנה ומדוע יכול לזכות בעצמו לכהן? ואין לומר שזוהי נחלקו רב ושמואל, שלרב אין לבעה"ב דין של מקנה ולשמואל יש לבעה"ב דין של מקנה, שכן בגמ' מבואר שמה ששמואל לא העמיד כרב, הוא משום שמכירי כהונה לא קתני, ומשמע שאם אכן הוזה קתני במכירי כהונה, היה מפרש כרב, שיכול לזכות לכהן בעצמו, ואין חסרון במה שבעה"ב הוא מקנה!

1. ביאור שיטת הרשב"ם לפי הרש"ש

והנה הרש"ש (ב"ב שם) פירש בדברי הרשב"ם: "ומזכין לו בזיכויו גמור - ר"ל בלגן", ולכאורה כוונתו שאין כאן מעשה הקנאה לאותו כהן, ע"י חצר או הגבהה, אלא רק גמירות דעת בלבו שהמתני"כ יהיו שלו, ובכ"ז הווי קניין גמור. וכע"ז: כתב ה"קובץ שיעורים" (ב"ב אות ת"ל), שבמקום שאין סהדי שנמר ומקני א"צ

מעשה קניין, וביאר בזה שעיקר הקניין הוא גמירות הדעת והמעשה נועד רק לגלות עליו, ולכן אם ידועה גמירות הדעת א"צ למעשה, ולפיו י"ל דה"ה כאן, כי במכירי כהונה ידועה גמירות הדעת וא"צ מעשה קניין. והביא לכך ראיה מהתוסי בכתובות (קב, ע"א ד"ה אליבא) גבי מחלוקת ר' יוחנן ור'יש לקיש באומר לחברו שחייב לו מנה בשטר דלריו"ח חייב ולר"ל פטור, ופירש ר"ת שמדובר שלא היה חייב לו מעולם מנה, ועכשיו כותב שטר גמור וחותם בו ורוצה להתחייב בו מנה לחברו, כלומר שע"י שטר זה הוא משתעבד במנה לחברו, וא"כ הוא מקנה לחברו מנה ע"י שטר זה.

וכתבו התוסי: "ואין לתמוה היכי משתעבד בשטר זה, הא אין מטלטלין נקנין בשטר, דיש לומר דהואיל וטרח למכתב שטרא גמור ומשעבד נפשיה, שהרי אפילו באמירה בעלמא יש דברים שנקנים כדאמר בסמוך, ועוד דשמעין ליה לר' יוחנן בהזהב (ב"מ מט, ע"א) הנותן מתנה מועטת לחברו קנה אע"פ שלא הגיע לידו, דגמור ומקני, הי"נ מתוך שטרח ליתנם בשטר בכה"ג גמור ומקני". א"כ ראיית התוסי שגמירות דעת עושה קניין הוא מדין מתנה מועטת.

אולם הרש"ש (בכתובות שם) הקשה, שדין מתנה מועטת שקנה אינו חיוב גמור, אלא רק אסור לו לחזור בו משום מחוסרי אמנה, ואילו במשתעבד לחברו בשטר משמע שלריו"ח הוא חיוב גמור ויכול להוציאו בדיינים? והניח כצ"ע. ונמצא שאכן אין מקור לדעת הרש"ש שגמירות דעת בלבד ללא מעשה מועילה לעשות קניין, וא"כ אין לומר שלזה התכוון במש"כ שהזיכוי הגמור לכהן היה בלבן. ועוד קשה שהרי בסוגיא שם בהזהב רב חולק על ר' יוחנן וסובר שיכול לחזור בו במתנה מועטת, ולכן אף אם נאמר שאכן יש מקור משם שגמירות דעת עושה קניין גם ללא מעשה, זה רק לפי ריו"ח ולא לפי רב, וא"כ וודאי שרב שהעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה לא התכוון לזיכוי בלב בלבד, ומכיוון שמסתבר שדין מכירי כהונה שווה בשתי הסוגיות, י"ל שגם לא זו הכוונה בגמ' בב"ב שהעמידה את הברייתא שבכור נוטל פי שנים במתני"כ במכירי כהונה?

ונראה לבאר בדברי הרש"ש שאין כוונתו לדחות את עצם דינם של התוסי שניתן להקנות ע"י גמירות דעת בלבד, אלא כוונתו רק לדחות את ראיית התוסי מדין מתנה מועטת. דהנה בבכורות (יח, ע"ב) גבי מחלוקת ר' טרפון ור"ע בר'חל שלא ביכרה וילדה שני זכרים ומת אחד מהם, שר"ט אומר יחלוקו ור"ע אומר המוציא מחברו עליו הראיה, ביארה הגמ' שמדובר כשהבהמה בחצר בעה"ב והכהן הוא הרועה שהבהמה נמסרה לו לשמירה, שר"ט מדמה זאת לשנים שהפקידו אצל רועה, כיוון שבעה"ב מקנה לכהן הרועה מקום בחצרו, שנח לו שתתקיים מצווה בממונו, שיגדלו בכורותיו של כהן בחצירו, והחצר נחשבת כשל שניהם, וא"כ היא כמו רועה שנמסרו לו בהמות ע"י שני מפקידים, הכהן הפקיד

את הבכור ובעה"ב הפקיד את תאומי, ומכיוון שאין ידוע מיהו הבכור יחלוקו, ורי"ע מדמה זאת לאחד שהפקיד אצל בעה"ב, כיוון שבעה"ב אינו מקנה מקום לכהן בחצרו, משום שעלול להיגרם לו הפסד אם החצר תחשב של שניהם, וא"כ הכהן הרועה נחשב כהפקיד בכורו אצל בעה"ב שבוה אמרינן המעייה. ומשמע שאף לפי ר"ע שייך עקרונית לתקנות מקום לכהן בחצרו, אלא שבעה"ב לא עושה זאת משיקולים ממוניים.

וכתבו התוס' (בד"ה אקנוייל) שהכהן קנה מקום בחצרו אפי' בלא מעשה קניין, כיוון שבעה"ב גמר ומשעבד נפשיה. והרש"ש (שם) הביא מקורות נוספים שמצאנו קניין שנובע מגמירות דעת בלבד, שמשעבד את נפשו, כגון ע"י הנאה שמקבל מחברו וכד', כמ"ש בכתובות (קב, ע"ב) גבי דברים הנקנים באמירה, באומר לחברו כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך, עמדו וקידשו קנו, ד"בה היא הנאה דקמיתנהני אהדדי גמרי ומקני להדדי". ושם הביא עוד כמקור נוסף את דברי התוס' בכתובות הנ"ל שיש דברים הנקנים ע"י גמירות דעת בלבד, וא"כ י"ל שכל מה שהקשה על התוס' בכתובות הוא רק על ראייתם מדין מתנה מועטת, אבל על עצם דינם שניתן להקנות ע"י גמירות דעת בלבד לא הקשה, שכן יש לכן מקורות נוספים וכמו שהביא על התוס' בבכורות.

ז. שיטת התוספות בדן "מכירי כהונה"

והנה התוס' (ב"ב שם) כתבו שמכירי כהונה מועיל מדין מתנה מועטת. "בכל דוכתא עביד מכירי כהונה מוחזק... והיינו טעמא שזו מתנה מועטת ואסור לחזור בו ואפי' בדברים בעלמא, ואע"פ שאם רצה יכול לחזור בו, מ"מ כל כמה דלא הדר הווי כמוחזק". וביאור הדברים נראה דדין מתנה מועטת מובא בגמ' בנא מציעא (מט, ע"א):

"דאיתגר דברים רב אפר אין בהם פשום פחוסרי אפנה ור' יוחנן אפר יש בהם פשום פחוסרי אפנה... ופי אפר ר' יוחנן הכי? והאפר רב"ז אריו"ח האופר לחברו פתנה אני נותן לך יכול לחזור בו, לחזור? פשיטא! אלא פתנך לחזור בו! אפר רב פפא ועודה ר' יוחנן בפתנה פועטת דספכא דעתיה? ה"נ פסתברא דא"ר אבהו אריו"ח ישראל שאפר לבן לוי כון בעשר יש לך בודי רשאי לעשותו תחופת בעשר על פקוס אחר, אא"כ לא פצי לביהדר ביה פשו"ה רשאי, אלא אי אפרת פצי לביהדר ביה אפאי רשאי אישתבח דקא אכיל טבליס?!"

7. ופירש"י: "ומי אריו"ח הכי. דיש בדברים משום מחוסרי אמנה: יכול לחזור בו. וקשיא לן, יכול? פשיטא! דהא לא משך ואין כוח בנייד לכופו. אלא ודאי על כרחך מותר לחזור בו קאמר, ואשמעינן דאפי' חסרון אמנה ליכא: מודה ר' יוחנן במתנה מועטת. שאין מותר לחזור משום דסמכא דעתיה דמקבל אדיבוריה, וכי אמר מותר לחזור בו במתנה מרובה קאמר, דלא סמכא דעתיה דמקבל דלקיימיה לדיבוריה: "וא"כ מחלוקת רב ור' יוחנן היא במתנה מועטת, שלפי רב אין בו משום מחוסרי אמנה ויכול לחזור בו, ולפי ר' יוחנן יש בו משום מחוסרי אמנה ואינו יכול לחזור בו."

ופירשיי: "משום הכי רשאי שיט לו לסמוך על מצ"כ "שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזכ", ולא יתנו ללוי אחר, והא מתנה מועטת היא שאין לישראל כמעט זה אלא טובת הנאה, שהיה כידו מתחילה לתת לכל בן לוי שירצה". ונראה שמה למדו התוס', ש"מכירי כהונה" מועיל מדין מתנה מועטת, ש"מכירי כהונה" לא גרע ממבטיח המעשרות ללוי, שכיוון שגם כאן סמכא דעתיה של הכהן שלא יתנם בעה"ב לכהן אחר, וכמו"כ גם כאן המתני"כ הם מתנה מועטת כיוון שיש לבעלים בהם טובת הנאה בלבד.

ה. קושיית ה"חתם סופר" על התוספות

הנה ה"חתם סופר" בגיטין (שם) כתב על דברי התוס': "וצ"ל אי לא הוה מכירים במה שא"ל עתה לפרוע ממעשרות, לא הוה אמר ליתן לו מתנה מועטת, דבמה שאמר שיהיה לו פרעון דווקא מזה, ממ"נ בעניין פרעון החוב לא הוה מתנה כלל ובעניין הלוואה הוה מתנה מרובה, ועוד דכיוון דהוה דשלבלי"ע לא מהני דיבור ולא הוה מחוסר אמנה". והיינו שהוקשה לו מדוע הוצרכו להעמיד הסוגיא בגיטין במכירי כהונה, הרי יש לדון כאן מצד מתנה מועטת שאסור לחזור בו, מצד שהתנה עמו שיכול לפרוע חובו באופן כזה, או מצד הלוואה שהלווהו, או מצד ההבטחה לתת התרו"מ דווקא לו, והרי איסור לחזור בו מספיק לעשותו מוחזק וזה מועיל אף לתרו"מ, וכדברי התוס' בב"ב? ולזה כתב שממ"נ אין כאן דין מתנה מועטת, שמה שסיכם אתו שיכול בזה לפרוע החוב אינו נקרא מתנה, וההלוואה שנתן לו אינה מתנה מועטת אלא מתנה מרובה, ועצם ההבטחה לתת לו התרו"מ, אין בה משום מחוסרי אמנה משום שבשעת ההבטחה התרו"מ עדיין לא באו לעולם. ולפי"ז לכאוי יבואר ג"כ מדוע הגמי בב"ב מעמידה הברייתא דווקא במכירי כהונה ולא בהבטיח לו המתנות ומדין מתנה מועטת, כיוון שהבטחה בלבד בדבר שלא בא לעולם, אין בה משום מחוסרי אמנה, והרי שם מדובר כשעוד לא הורמו המתנות.

אך קשה שהרי הגמי מעמידה שהברייתא סוברת שמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי, וא"כ מדוע שלא ייחשבו המתנות כדבר שבא לעולם כיוון שהבהמה כבר נשחטה, וא"כ תורת הקושיא מדוע הוצרכה הגמי בב"ב להעמיד הברייתא ב"מכירי כהונה" ולא בהבטיח לו המתנות ומדין מתנה מועטת? ואולי אפשר לומר שאם מדובר בהבטיח לו נצטרך להידחק ולהעמיד שההבטחה היתה לאחר השחיטה לפני שמת, משא"כ ב"מכירי כהונה", שזה דבר שחל מיידית בזמן השחיטה.

ט. קושיות נוספות על שיטת התוספות

והנה יש להקשות על התוס' כמו שהקשינו לעיל על הרש"י בביאור הרשב"ם, כיצד יתכן שהקניין במכירי כהונה מועיל מדין מתנה מועטת, הרי רב שמעמיד המשנה בגיטין ב"מכירי כהונה", חולק על ר' יוחנן בדין מתנה מועטת וסובר שיכול לחזור בו! ורבנו יונה ("עליות דרבנו יונה", שם) הקשה עוד, שכיוון שאם רצה יכול לחזור בו, אייכ אין זה ממונו של הכהן כלל, וכיצד יש בזה קניין שייטול בו הבכור פי שנים?

י. שיטת רבינו יונה בדין "מכירי כהונה"

לכן מפרש רבינו יונה: "והא דחשבינן הכא זרוע לחיים וקיבה מוחזק, אע"ג דלא אתא לידיה דאבהון, משום דבמכירי כהונה אינו יכול לחזור בו מעידא דאישתחט, ומשום דסבירא לן כר' יוסי דאמר עשו את שאינו זוכה כזוכה, וכדאמר' בפ"ג דגיטין בעניין המלווה את הכהן ואת הלוי".

וצ"ב בדבריו: (א) שהרי בסוגיא בגיטין הס' שני תירוצים שונים, שרב שתירץ שמדובר במכירי כהונה לא תירץ כעולא שהמשנה ר' יוסי היא משום דכיחידא לא מוקמינן, ועולא לא תירץ כרב משום דבמכירי כהונה לא קתניו (ב) הרי גם לדברי רבנו יונה אין כאן קניין גמור מדאורייתא, אלא רק תקנה דרבנן, שעשו את שאינו זוכה כזוכה, ואיכ' מדוע לא נאמר שאף אם יכול לחזור בו אם ירצה, מי"מ עשאוהו כזוכה כ"ז שלא חזר בו, ומדוע תלה התקנה דווקא אם אינו יכול לחזור בו כלל? (ג) מדוע תולה את קושייתו על התוס' במה שיכול לחזור בו, שמוה נראה שאינו ממונו, ולא מקשה בפשיטות על עצם סברתם, מדוע איסור לחזור בו הופך את הכהן למוחזק, הרי לא היה כאן שום קניין, והיה מפרש בפשיטות שיש כאן תקנה מיוחדת שעשו את שאינו זוכה כזוכה!

ונראה ליישב את שתי הקושיות האחרונות, שאכן מה שאינו יכול לחזור בו או יכול לחזור בו, אינו סיבה לעצם התקנה או אי התקנה, אלא רק סימן, שאם יכול לחזור בו סימן שלא זכה בו, כי אם היה זוכה בו לא היה יכול לחזור בו, וסימן שכאן לא תיקנו את התקנה, ואם אינו יכול חזור בו סימן שזכה בו ותיקנו בזה את התקנה, ולכן תלה קושייתו על התוס' בדבר זה, שאם יכול לחזור בו סימן שלא זכה בו ולא תיקנו בזה שזוכה, ואיכ' כיצד נחשב מוחזק הרי לא זכה. אבל אם היה מקשה על עצם הסברא מדוע מה שאסור לחזור בו הופך את הכהן למוחזק, היה אפשר לתרץ שמספיק בכך כדי לתקן התקנה, לעשות מי שאינו זוכה כזוכה.

י"א. יישוב שיטת התוספות מקושיית רבנו יונה וביאור "קצות החושן" בשיטתם

ובהבנת דברי התוס' נראה לבאר בפשיטות שאכן סוברים שאין כאן קניין גמור, אך מ"מ מספיק בכך שאסור לו לחזור בו כדי להחשב מוחזק, ושהבכור ייטול בו פי שנים. ואכן כך הבין בדבריהם "קצות החושן" (סי' רע"ח, ס"ק ט"ו) ולמד מכך נפק"מ לנשבע לתת מתנה לחברו ומת המקבל קודם שהגיע מתנה לידו, שייטול בה הבכור פי שנים וז"ל: "מסופקני באחד שנשבע ליתן מתנה לחברו חפץ פלוני ומת המקבל קודם שהגיע המתנה לידו, אם הווי ראוי לגבי בכור כיוון דשבעה אינו עושה קניין⁸, או נימא כיוון דצריך לקיים שבעתו ואסור לו לחזור, ה"ל החפץ שנשבע לתת לו כמו מוחזק? והנה יש ללמוד דבר זה מדברי התוס' פרק יש נוחלין... וז"ל: "בכל דוכתי עביד מכירי כהונה מוחזק בפי כל הגט... והיינו טעמא משום דזהו מתנה מועטת ואסור לחזור בו ואפי' בדברים בעלמא... וא"כ מ"ש שנשבע או נתן תקיעת כף ליתן חפץ פלוני, דהווי מוחזק לגבי בכור". והסברא בזה נ"ל שהתחייבות בעלמא יש בה רק משום מחוסרי אמנה ומשום מי שפרע וכו', אך אין זו עבירה מסוימת כמו מי שעובר על שבעתו, ולכן אם איסור בעלמא של חזרה בו גורם למוחזקות אצל המקבל, כ"ש שאיסור חמור יגרום לכך⁹.

8. בהוצאות הרגילות וכן בשו"ע כתוב "איי", אך פשוט שצריך לתקן ל"אוי", וכן ראיתי שתיקנו בהוצאות החדשות.

9. ועיי' בהמשך דבריו שהקשה (בי"ב קכה, ע"א וע"ב) מההוא דאמר נכסי לסבתא וביתה ליתן, ומתה בתו בחיי בעלה ובחיי הסבתא, שאין הבעל יורש לאחר מות הסבתא, משום שאינו נוטל בראוי כבמוחזק, והנכסים האלו היו רק ראויים אצל אשתו, שהיתה אמורה לקבלם לאחר מות הסבתא, אך לא היו מוחזקים אצלה, ואם הסבתא היתה מוכרתם המכר היה קיים. והקשה מדוע הנכסים נחשבים רק ראויים אצל הבת, הרי לסבתא אסור למכור אותם (כמבואר שם קלו, ע"א), וא"כ הווי כמי שאינו יכול לחזור בו, וודאי יניעו הנכסים לבת (א"כ הסבתא תעטר על האיסור ותמכרם, אך אין לחשוש לכך כמו שאין חוששים לכך במתנה מועטת), ועליה להחשב מוחזקת? ותירץ שלפי רוב הטוסקים תאומר לאחרך לאו כאומר מעכשיו דמי, ולכן כל זכיות הבת הוא רק לאחר מיתת הסבתא, ואז אינה יכולה לזכות, ולכן הנכסים נחשבים רק כראוי ולא כמוחזק, ומה שהגמי תביאה דין זה שאם הסבתא היתה מוכרתם המכר קיים הוא רק לראית שאומר לאחרך לאו כאומר מעכשיו, ולכן כ"ז שהסבתא קיימת אין לבת בנכסים כלום, ואם לאחרך כאומר מעכשיו דמי, לא היתה יכולה הסבתא למכור, כיוון שיש לבת חלק בנכסים, וכמו שפי' שם הרשב"ם.

אך עיקר הטעם שנחשבת ראוי הוא משום שאחריך לאו כמעכשיו. וכתב שכן הקשה המהרי"ל (סי' ע"ז) ומשום כך כתב שאין הטעם במכירי כהונה משום שאסור לחזור בו, אלא משום שאינו יכול לחזור בו, וכדמוכח בסוגי' דתקפו כהן (בי"ו, ע"ב), שספק בכור ותקפו כהן אין מוציאין אותו מידו, וכתב שם התוס' (בד"ה והא הכא): "ואיית אמאי אין מוציאין מידו והלא הבעלים יאמרו ליתן לכהן אחר? וי"ל במכירי כהונה", ומשמע שמכירי כהונה הווי קניין גמור שאין מוציאין אותו מידו, ולכן אין זה דק שאסור לחזור בו אלא שאינו יכול לחזור בו, שהחזרה

אך עדיין צ"ב כיצד מועיל כאן הקניין לגבי תרומה, שהרי הגמי בגיטין מתרצת שעיי"מכירי כהונה" מקיימים מצוות נתינה, והנה אע"פ שנחשב בזה מוחזק לעניין ירושה כיוון שאסור לו לחזור בו וכמ"ש, מ"מ עדיין אין בזה קניין גמור כדי שתתקיים כאן מצוות נתינה של תרומה, ומהתוס' בב"ב משמע שדין מכירי כהונה לעניין ירושה ולעניין תרומה שווה, וכמו שהוכיח מתרומה לעניין ירושה שנחשב מוחזק?

ונראה שהקצות הרגיש בקושיא זו ולכן סיים: "ועיין מ"ש בס"י ר"ד ס"ק ג"י ששם הביא דברי הגמי בב"מ בעניין מתנה מועטת, והקשה כיצד הלוי יכול לעשות הפירות תרומת מעשר על מקום אחר, הרי אע"פ שמובטח לו שבודאי יתנו לו, עכשיו עדיין אינו שלו ולא זכה בו, ובמה קנאו לעשותו תרומת מעשרו והביא את השטמ"ק בשם הרא"ש שהרגיש בזה וכתב: "כתב ר"מ אע"פ"י שלא קנאו בו לוי לא במשיכה ולא בהגבהה, איירי במכירי לוויה דחשיב כאילו בא לידו, כדאיתא פרק כל הגט, אי"נ לא גרע מנותן רשות לחברו שיתרום מכריו על תבואה שלו". אך הקשה עליו הקצות, ממה נפשך, אם "מכירי כהונה" חשוב כמו קניין גמור, אי"כ איך מוכיחה מזה הגמי דין מתנה מועטת שאינו יכול לחזור בו, דשאני מכירי כהונה שנחשב קניין גמור וזכה בו לגמרי, ולכן יכול הלוי לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, משא"כ בסתם מתנה מועטת שהיא רק הבטחה אך אין בה קניין גמור, אולי אפשר לחזור בו. ואם "מכירי כהונה" אינו קניין גמור, אלא דינו רק כמתנה מועטת שאסור לו לחזור בו, וכל זמן שלא חזר בו הוא נחשב מוחזק וכדברי התוס' בב"ב, מ"מ עדיין אינו קניין גמור וחוזרת הקושיא. אך עושה הלוי אותו תרומת מעשר על מקום אחר?

וגם על תירוצו השני של הרא"ש שלא גרע מנותן רשות לחברו שיתרום מכריו על תבואה שלו, כלומר שהלוי לא גרע מסתם חבר וידיד שיש לו רשות לתרום מכריו של בעה"ב, הקשה הקצות שהרי אין המעשר שייך לבעה"ב אלא ללוויים, ואין לו בזה אלא טוה"י בלבד וכיצד יכול לתת רשות לתרום מזה, שהרי זה של אחרים, ואפי' למ"ד טוה"י ממון, הרי אין לו אלא בערך טוה"י, כלומר שיש לו זכות לגבות ממון עבור טובת ההנאה, אבל בגוף התבואה אין לו כלום ואינה שלו כלל ותירץ דאפשר שהרא"ש סובר שלמ"ד טוה"י ממון כל המעשר הוא כאילו שלו, אך הקשה דהרי קי"ל כמ"ד טוה"י אינה ממון! והניח בצ"ע.

אינה חורה. וז"ל המהרי"ל שם: "אלמא דהוה ממש מוחזק בו כאילו הוא כבר שלו ותקפה כבר...". וזה נראה כדברי רבנו יונה שהבאנו לעיל. וכתב ע"ז שע"כ מוכח מהתוס' בב"ב שהאיסור לחזור בלבד נרם את המוחזקות, ומה שכתקפו כהן אין מוציאין מידו הוא משום שגם תקף והספק בכור כבר נמצא בידו לפני שחזר בו, ושני הדברים יחד, גם מכירי כהונה שנחשב כמו הבטחה שיתן לו כל המתנות וגם מה שכבר תקף, גורמים שלא יוכל לחזור בו, וה"ה יהיה במתנה מועטת, שיכול לחזור בו אך אסור לחזור בו, ואם תקף המקבל את המתנה והיא בידו לפני שחזר בו, כבר אינו ברשותו לחזור בו, והווי כאילו נתן רשות לזכות בו כיוון שאסור לו לחזור.

בעיקר הקושיא, כיצד יכול הלוי לעשותו תרו"מ על מקום אחר, כתב הקצות לתרץ ע"פ הרא"ש בנדירים (לד, ע"ב ד"ה להורישה) שבמקום שהיה לפניו כבר של הפקר, ואין אדם סמוך לו שיכול לזכות בו אלא הוא, הוא יכול להקדישו, כיוון שבידו לזכות בו, וא"כ י"ל דה"ה כאן, כיוון שוודאי לא יחזור בו, ששארית ישראל לא יעשו עולה, א"כ הוא כבידו לזכות בו ולכן יכול לעשותו תרו"מ על מקום אחר, כמו שיכול להקדישו. וא"כ נראה מדבריו שרצה לומר במה שהפנה אותנו לסי' ר"ד, שאף כאן נאמר שמכירי כהונה הווי כמי שבידו לזכות בו ולכן נחשב שקנה את התרו"מ. אך עדיין צ"ב שאע"פ שבידו לזכות מאפשר להקדיש ולתרום הדבר, עדיין אין כאן קניין גמור כדי שתתקיים כאן מצוות הנתינה, כי ס"ס לא היתה כאן נתינה?

ונראה לומר, שאף הקצות מודה למש"כ בספרת רש"י שעיקר המתנות כבר קנייים לכהן וללוי משעת הפרשה, וזהו קניין כללי של קניין השבט, וכמו שמשמע מקושייתו על התירוץ השני שכתב הרא"ש, כיצד יכול בעה"ב ליתן רשות לתרום משל אחרים, וא"כ למד שהתרו"מ הם של הכהנים והלוויים אף לפני הנתינה. והרי מצד הנתינה אף לפי רש"י התחדש שא"צ מעשה נתינה, ומספיק בכך שהוסר הדבר ממילא שהוא הזוכה מתוך השבט ע"י ייאוש שאר הכהנים, וא"כ י"ל דה"ה אף לפי התוס' שהתחדש שא"צ מעשה נתינה ממש, ומספיק בכך שהוסר הדבר שבידו לזכות.

אך עדיין נשאר קשה מה שהקשינו לעיל לדעת התוס', כיצד רב מעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה, הרי מכירי כהונה מועיל מדין מתנה מועטת, ורב חולק על ר' יוחנן בזה וסובר שמותר לחזור בו? ואף לפי מה שביארנו בדעת הקצות, שאין כאן חסרון קניין, שכן התרו"מ כבר קנייים לשבט משעת הפרשה, ורק יש כאן חסרון בירור מי מהם זוכה, ומכירי כהונה מועיל לעניין זה, עדיין אין זה מיושב, שהרי מה שמתקיימת כאן מצוות הנתינה הוא משום שע"י מכירי כהונה, הוא נחשב כבידו לזכות, וזה משום שאינו יכול לחזור בו, וזה אינו מתקיים לפי רב.

י"ב. ביאור שיטת התוספות לפי "נתיבות המשפט"

והנה ב"נתיבות המשפט" (סי' רע"ח ס"ק י"א) חלק על קצה"ח וכתב שיש לחלק בין מתני"כ לבין סתם אדם שנותן מתנה לחברו. "דדוקא במתני"כ דהוא של כהן ואי תקפו כהן במכירי כהונה אינו חייב להחזיר כמבאר בתוס'... והטעם דמתני"כ של כהן הוא, רק שיש לבעה"ב טובת הנאה בציווי רחמנא, וכיוון דאסור לחזור בו נתבטל הטוה"י שנתנה לו רחמנא, דבמקום איסור לא נתנה לו רחמנא, וכיוון שהוא אינו יכול לחזור והמקבל יכול לתקפו בע"כ של הנותן, וכשיתקפו

יהיה שלו לגמרי לקדש בו אשה ולכל דבר, הווי מוחזק, משא"כ בשבועה או בשאר מתנה מועטת דאפי' יתקפו ממנו לא יהיה שלו עד שיקנה לו בקניין וכ"ז שלא נקנה לו לא יהיה שלו, לא הווי מוחזק. ולדברים אלו כיוון המהרי"ל בתשובה⁹. וצ"ב בדבריו, שמתחילת דבריו שכתב דמתנ"כ של כהן הוא, משמע שנחלק עם קצה"ח בעצם תוקף הקניין ע"י מכירי כהונה, ובמה שגורם ליצירת המוחזקות, שלקצות אין כאן קניין גמור, אלא שמספיק בזה שיש איסור לחזור בו ליצור מוחזקות, אע"פ שעדיין יכול לחזור בו כי עוד לא נגמר הקניין, ולנתיבות יש כאן קניין גמור לכהן ומתוך כך נובעת המוחזקות.

לעומת זאת מהמשך דבריו שכתב שכשיתקפו יהיה שלו לגמרי משמע שעדיין אין כאן קניין גמור אלא שמספיק בזה שיש איסור לחזור בו כדי ליצור מוחזקות, אע"פ שלא נגמר עדיין הקניין, ויכול לחזור בו. וא"כ הוא מודה לקצות בעצם תוקף הקניין ובמה שגורם ליצירת המוחזקות, ורק נחלק עליו בעניין ההשוואה בין מתנ"כ לשאר מתנות שלקצה"ח כשם שבמתנ"כ אם אסור לו לחזור בו נחשב המקבל כמוחזק כך גם בשאר מתנות אם אסור לו לחזור בו נחשב המקבל כמוחזק, ולנתיבות רק במתנ"כ אומרים כן ולא בשאר מתנות. והנה בסיום דבריו כתב הנתיבות, שלדברים אלו כיוון המהרי"ל, ומזה משמע שוב כמ"ש בראשית דבריו, שיש כאן קניין גמור לכהן ומתוך כך נובעת המוחזקות, שהרי המהרי"ל כתב להדיא שהמוחזקות של הכהן היא מוחזקות גמורה, ונחשב כאילו תקפו כבר ובא לידו, ולכן אינו יכול לחזור בו והחזרה אינה חזרה¹⁰.

י"ג. ביאור דברי ה"נתיבות" ע"פ דברי מרן רה"י ביישוב דברי התוספות עם המהרי"ל

ונראה לומר דהנה לכאורה מבואר מדברי המהרי"ל דלא כתוס', וכמו שסיים ה"קצות", שלפי התוס' יכול לחזור בו במכירי כהונה כמו במתנה מועטת אלא שאסור לעשות כן, ואילו לפי המהרי"ל אינו יכול כלל לחזור בו וכמ"ש רבנו יונה. אולם דברי התוס' קשים כמ"ש לעיל שאם אין כאן קניין, אף שמועיל לעניין מוחזקות, מ"מ איך יועיל לעניין תרומים לקיים בזה מצוות נתינה, שמהתוס' משמע שהביאור בשתי הסוגיות הוא אותו דבר. וכתב מרן רה"י זצ"ל ב"מנחת אברהם" (ח"ב סי' כ"ז אות ב'¹¹) שיש ליישב דברי התוס' עם המהרי"ל, שמשי"כ שיכול לחזור בו אינו בדיבור בלבד, שיאמר שאינו רוצה לתת לו מתנה זו, אלא רק ע"י מעשה שייתן המתנות לכהן אחר, כי לאפקעה לגמרי זכות השבט בזה שהוא מכיר כהונה לכהן פלוני. וא"כ י"ל שמה שהמהרי"ל כתב שיש כאן קניין גמור שאינו יכול לחזור בו, הוא שאינו יכול לחזור בו באמירה, ולכן הוא נחשב מוחזק וכאילו כבר תפס, וכן מתקיימת כאן מצוות נתינה, ומשי"כ התוס' שיכול

10. לשון המהרי"ל הובאה לעיל בהערה 9.

11. עמי רל"ח.

לחזור בו הוא רק ע"י מעשה שייתן בפועל המתנות לכהן אחר, כי ס"ס לא פקעה כאן זכות השבט. וכתב מרן רה"י שכן נראה מתשובות מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג, ס"י תתקמ"ט) שכתב: "דלא גרע ממכירי כהונה ולויה... סמכא דעתא דבן לוי ולא מצוי למיהדר ביה... מיהו אי הדר ביה פ"י ריב"ס שאין ב"יד יכולין לעכבו מלחזור". הרי שפתח שלא מצוי למיהדר ביה, כלומר שאין יכול לחזור בו, ולא רק שאסור לו לחזור בו, ולבסוף כתב שאין ב"יד יכולין לעכבו מלחזור, כלומר שאם חזר בו מועילה חזרתו, וא"כ דבריו סותרים זה את זה, אלא ע"כ כוונתו, שאינו יכול לחזור בו בדיבור בעלמא, ובזה אכן לא מועילה חזרתו, אבל ע"י מעשה ממש מועילה חזרתו.

נראה לעניות דעתי, לבאר יותר ביסוד זה, על פי משי"כ לבאר בדעת רש"י שמתני"כ הם כבר ממון השבט משעת ההפרשה והקניין שלו כבר קיים, והנתינה לכהן פלוני היא רק בירור מי מהשבט זכה בו, וא"כ זכייתו היא מלכ השבט, וממילא גם מכירי כהונה הוא רק בירור תמידי של עניין זה. אלא שרש"י סבר שבירור זה יוצר ייאוש אצל שאר הכהנים ולכן א"א לחזור בו אפילו ע"י מעשה שייתן לכהן אחר, שהרי אותו כהן אחר כבר התייאש מזה, אולם התוס' והמהר"ל סוברים ששאר הכהנים עוד לא התייאשו, אך מ"מ יש כאן בירור, ולכן רק כשהכהן מקבל את המתנות, הם שלו לגמרי שא"א לחזור בו אפ"י ע"י מעשה שאז פקעה זכות השבט ונשארה זכות היחיד, אולם כל זמן שלא באו המתנות לידו, אף שהבירור מי כאן הזוכה כבר קיים, עדיין לא פקעה כאן זכות השבט, ולכן יועיל אם יחזור בו ע"י מעשה שייתן לכהן אחר והוא יזכה מלכ השבט, אע"פ שאסור לעשות כן.

ו"י"ל אף יותר מכך, שכיוון שהוברר הדבר שהוא יקבל תמתנות, א"כ יש לראות אותו כזוכה מלכ השבט, וזכותו ורשותו כבר נכנסה ע"י בירור זה, כל זמן שלא חזר בו, ולכן נחשב כאילו כבר תפס וכמ"ש המהר"ל, אלא שכיוון שזכות השבט עוד לא פקעה, היא מעכבת אותו מלהיות שלו לגמרי לקדש בו אשה וכד', וכביכול במשך זמן זה עד שיגיע לידו יש כאן שתי רשויות, רשות השבט ורשות הכהן המוכר, וכשבעל הבית ייתן המתנות לכהן אחר הוא מפקיע את רשות הכהן המוכר, ולכן אסור לו לעשות זאת, שזה כעין גזל¹², אולם אם עשה זאת זה מועיל, משום שזכות השבט עדיין לא פקעה, וכהן אחר יכול לזכות על ידה, כיוון שעוד לא התייאש. והרי מצד מצוות הנתינה התחדש אף לפרש"י שא"צ מעשה נתינה ממש, אלא מספיק שהכהן יזכה בזה ע"י בירור ממילא בהתייאשות שאר הכהנים, שזהו בירור גמור שאף אם ייתן לכהן אחר לא יועיל, כיוון שהוא כבר התייאש מזה. וא"כ י"ל שבזה חולקים התוס' והמהר"ל על

12. ואפשר שזה אף יותר חמור מאיסור החזרה כמתנה מועטת, כיוון ששם זה רק משום מחוסר אמנה וכאן זה קרוב לגזל.

רש"י וסוברים שאף מספיק בכך שיוברר למי מהשבט יגיעו המתנות, שאף זהו נחשב בירור גמור, שהרי כבר נכנסה רשות הכהן המוקר לכאן, ובדיבור בלבד אינו יכול לחזור בו, ואף ע"י מעשה אסור לו לחזור, אע"פ שעדיין לא פקעה זכות השבט.

לפי זה נראה לבאר היטב דברי הי"נת"ב, שמש"כ בתחילת דבריו שהמתני"כ הן ממון הכהן וכן מה שסיים שזו כוונת המהרי"ל, היינו כמ"ש שזכייית מתני"כ היא מלכ השבט, ורשות קניין השבט כבר קיימים משעת ההפרשה, וע"י מכירי כהונה הוברר הדבר מי מהשבט יזכה במתנות, וכבר נכנסה כאן זכותו ורשותו של הכהן המוקר, ולכן הוא נחשב מוחזק, וכאילו כבר תפס, מה שאין כן בשאר מתנות וכ"י שלא נעשה שום קניין, ויש בהם רק הבטחה בלבד, אינו נחשב מוחזק, אך מצד שני כל זמן שלא באו המתנות לידו ממש, עדיין זכות השבט קיימת ומעכבת אותו מלהיות שלו לגמרי לקדש בו אשה ולכל דבר, ורק כשיתפוס ממש הווי שלו, שבזה י"ל שבאמת שאר השבט כבר התייאש ופקעה זכות השבט, ובה מבוארת היטב שיטת התוס' ומיושבת קושיית רבנו יונה, שהקשה שאם יכול לחזור בו סימן שאין זה ממונו וכיצד יש בזה קניין לעניין ירושת פי שנים? אולם לפי זה מבואר היטב, שאף התוס' סוברים שיש כאן קניין, שהמתני"כ כבר קנויים לשבט משעת ההפרשה, ואף כבר התברר שאותו כהן המוקר הוא יזכה מתוך השבט, וכבר נכנסה כאן זכותו ורשותו, ולכן הווי שפיר ממונו לעניין ירושה, אלא שעדיין לא פקעה כאן זכות השבט, וניתן לחזור בו ע"י מעשה שיפקיע את זכותו.

אך עדיין נשאר קשה מה שהקשינו לעיל לדעת התוס', כיצד רב מעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה, הרי מכירי כהונה מועיל מדין מתנה מועטת, ורב חולק על ר' יוחנן בזה וסובר שמותר לחזור בו? ואף לפי מה שביארנו בדעת הנת"ב, שאין כאן חסרון קניין, שכן התרו"מ כבר קנויים לשבט משעת ההפרשה, ורק יש כאן חסרון בירור מי מהם זוכה, ומכירי כהונה מועיל לעניין זה, עדיין אין זה מיושב, שהרי מה שמתקיימת כאן מצוות הנתנה הוא משום שע"י מכירי כהונה, נכנסה כאן זכותו ורשותו הפרטית של הכהן המוקר, וזה משום שאינו יכול לחזור בו, וזה אינו מתקיים לפי רב.

י"ד. ביאור נוסף של מרן רה"י ביישוב דברי התוספות עם המהרי"ל

והנה מרן רה"י זצ"ל כתב (שם) סב"א נוספת ליישב דברי התוס' עם המהרי"ל שמה שיכול לחזור בו, הוא לבטל חזקת מכיר, וזה מועיל ע"י חזרה לחוד ויועיל רק על מתנות שלאחר חזרה. אבל המתנות שכבר הפריש או שכבר הגיעו לעונת המעשרות כבר זכה בהן ע"י דין מכיר, ומהן אינו יכול לחזור בו, והזכיה בהן

מכח דין מכיר היא בשעת הפרשה. ומדבריו משמע שבשעת הפרשה יש כאן גם את הקניין הפרטי של אותו כהן, ולא רק את הקניין השבטי, ומה שיכול לחזור בו הוא רק מכאן ולהבא.

אך צריך בירור מהו אם כן הקניין הפרטי שנעשה כאן? ועוד איזו שייכות יש לזה לדין מתנה מועטת שכתבו התוס', הרי במתנה מועטת הוא יכול לחזור בו מאותה המתנה, אף אם היא כבר קיימת בעולם ויוחדה לו, אלא שאסור לו לעשות כן ולכן הוא נחשב מוחזק, ואילו כאן הרי מאותן מתנות שכבר הופרשו שעליהן מדובר כאן אינו יכול כלל לחזור.

ט"ו. ביאור בשיטת רש"י לפי ה"פרי יצחק", ותירוץ בזה לקושיית ה"קצות" על הר"מ שהביא הרא"ש

ונראה לעניות דעתי ליישב הדברים על-פי מש"כ ה"פרי יצחק" (ח"א סי' מ"ט) לכאור בשיטת רש"י מדוע מתייאשים שאר הכהנים במכירי כהונה? וביאור שאף רש"י סובר את סברת התוס' שמכירי כהונה הווי כמתנה מועטת ואסור לו לחזור בו, ולכן מתייאשים שאר הכהנים, כיוון שידעו ששארית ישראל לא יעשו עוולה, ולא יחזרו בו, וממילא נשארו המתנות שלו, כי מכל שבט הכהנים, שהמתנות קנויות להם, הוא היחידי שלא התייאש מהם, ומכיוון שהוא זכה בהן לגמרי, הדבר חוזר שוב אל הבעלים ומשפיע עליהם שאינם יכולים לחזור בהם. ובה מיישב מה שהקשה ה"קצות" הנ"ל בס"י ר"ד על הר"מ שהביא הרא"ש בשיטה מקובצת שהעמיד את הדייטא שהלוי יכול לעשות את המעשר שהבטיח לו בעה"ב שייתן לו, תרומת מעשר על מקום אחר, במכירי כהונה. והקשה ה"קצות" דממה נפשך, אם מכירי כהונה הוא קניין גמור א"כ איך מוכיחה הגמרא משם לדין מתנה מועטת שאינו יכול לחזור בו, הרי מתנה מועטת היא רק הבטחה ואינה קניין, ואם מכירי כהונה אינו קניין גמור אלא תוקפו הוא רק כמו מתנה מועטת, אם כן קשה כיצד יכול הלוי לעשותו תרו"מ על מקום אחר? על-פי הנ"ל הדברים מיושבים, שיש לומר שהר"מ סובר כרש"י ואכן מכירי כהונה הוא קניין גמור וזה משפיע על הבעלים שאינם יכולים לחזור בהם, אך כל הקניין הגמור הזה נהיה רק משום שאר הכהנים התייאשו, וזה היה משום שמכירי כהונה הוא כמתנה מועטת ואסור לחזור בו, וממילא מוכח מזה שאסור לחזור בו ממתנה מועטת, כי אם היה מותר לחזור בו לא היו שאר הכהנים מתייאשים. ומכל מקום מבואר מדבריו שאף-על-פי שבמתנה מועטת יכול לחזור בו, מ"מ אם נגרמה ממנה קניין גמור אי-אפשר לחזור בו.

ט"ז. ביאור שיטת התוספות לפי ה"דבר אברהם", ותירוץ בזה לקושיית ה"חתם סופר"

והנה הי"דבר אברהם" (ח"א סי' אי ענף ו' בהג"ה) כתב שלכאורה אפשר ליישב בזה האופן גם את שיטת התוס', שאכן אף התוס' סוברים כרש"י שהיסח הדעת של שאר הכהנים הוא עושה את הכהן מוחזק, אך מה שגורם את הסחת הדעת הוא האיסור לחזור בו מדין מתנה מועטת. "וטעמא דאיסור חזרה והיסח הדעת דשאר כהנים חדא הוא, דמשום דאסור לבעה"ב לחזור ומסתמא יתנו למכירין, דשארית ישראל לא יעשו עוולה, הילכך מסחי שאר כהנים דעתייהו, הא אי לאו הכי לא הוו מסחי דעתייהו כלל. ונמצא דגם להתוס' היסח הדעת הוא דמועיל למכירין שיהיו מוחזקין, ואיסור חזרה רק גורם להיסח הדעת שיבוא". אך הקשה שקשה להעמיס כוונה זו בדבריהם, שא"כ העיקר חסר מן הספר, ועוד כיצד ייתכן שיכול לחזור בו, הרי שאר הכהנים התייאשו מזה, וממילא הוא הזוכה במתנות בקניין גמור!

לכן כתב ליישב באופן אחר, ששני הטעמים צריכים, שבתרומ"מ יש שני עניינים: (א) הם ממון השבט וקניינים לכל הכהנים והלוויים. (ב) יש לבעלים בהם קניין של טובת הנאה. כאשר הבעלים נותנים המתנות לכהן מסוים, פועלים כאן שני העניינים, מתברר שאותו כהן נבחר מתוך כל השבט, וכן הבעלים מממשים כאן את טובת ההנאה שלהם בנותנם דווקא לכהן זה, וכך הוא נהיה הזוכה במתנות. והנה הסחת הדעת של שאר הכהנים מועילה רק לעניין הראשון, שכיוון ששאר הכהנים הסיחו את דעתם, ממילא התרומ"מ נשארו של הכהן המוכר, אולם לעניין השני אין זה מועיל כיוון שעדיין יכולים הבעלים לתקנם למי שירצו, ואפילו לאחד מן המתייאשים. וא"כ מדוע המוכרים נחשבים מוחזקים עוד לפני שהגיעו המתנות לידיהם, שאף-על-פי שאמנם יש כאן יאוש של שאר השבט, מכל מקום עדיין לא זכו בטובת ההנאה, שכן עדיין היא לא פקעה מהבעלים!

על זה כתבו התוס' שטובת הנאה היא מתנה מועטת, ואסור לחזור בו, ואפשר שבזה אפילו א"צ קניין גמור, אלא מספיק במה שאסור לו לחזור בו, כיוון שגוף התרומ"מ כבר קנוי למכירים, והבעלים לא יעבדו לעצמם את טובת ההנאה משום שאסור להם לחזור בהם, והווי כהפקירו את טובת ההנאה. אך גם טעם זה בלבד אינו מספיק, כי ס"ס אם אין כאן קניין בגוף המתנות במה הם מוחזקים וכמו שהקשה רבנו יונה, "ולכן צ"ל שעיקר הקניין הוא משום דאסחי דעתייהו, ואיסור החזרה בא רק לסלק שלא יהא עיכוב לזכיה זו מצד הבעלים". וא"כ רש"י דיבר מצד עצם הקניין והתוס' דיברו מצד סילוק טובת ההנאה של הבעלים.

כזה תירץ את קושיית החתם סופר, מדוע רב העמיד את המשנה בגיטין במכירי כהונה ולא הסתפק להעמידה בהבטיח לו ומדין מתנה מועטת, שהרי גם מתנה מועטת מועילה להיות מוחזק?¹³

אולם על-פי הנוכח לעיל הדברים מבוארים, שאמנם מתנה מועטת מועילה מצד הבעלים, שאיסור החזרה גורם להם להפקיר את טובת ההנאה שלהם, אך מצד עיקר הקניין עדיין יש חיסרון, שהרי שאר הכהנים לא יודעים מזה ולא התייאשו, ואי-כך לא זכה מכל שאר הכהנים, ולכן הוצרך להעמיד דווקא במכירי כהונה, שבוה יש את התייאשות שאר הכהנים וזכייתו גמורה. בזה יש ליישב שפיר גייס מדוע הגמי במסכת בבא בתרא העמידה הברייתא דווקא במכירי כהונה ולא במתנה מועטת, שבוה גייס צריך שיהיה לו קניין גמור מצד שאר הכהנים וזה דווקא במכירי כהונה, דאסחי שאר הכהנים דעתייהו והתייאשו, ואי-צ להדחק כמשי"כ לעיל¹³.

י"ז. ביאור דברי מרן רה"י על-פי דברי ה"פרי יצחק" וה"דבר אברהם", ויישוב בזה לקושיית רבנו יונה על התוספות

מדבריו מביא שבמכירי כהונה הבעלים מפקירים את טובת ההנאה שלהם, ותלה זאת באיסור לחזור בהם, כלומר שכיוון שיש להם איסור לחזור בהם אין חשש שיחזרו בהם אף אם הם יכולים לעשות כן, ולכן הם נחשבים כהפקירו זכותם כי וודאי לא יחזרו בהם. אך ניתן לומר שאף אם מותר להם לחזור בהם ואין כאן הפקד של טובת ההנאה, מכל מקום כל זמן שלא חזרו בהם יש כאן מימוש של טובת ההנאה, שכן במכירי כהונה אי-צ בכל פעם להכיר מחדש, ואם כל כל זמן שלא חזרו בהם, נחשב שמימשו את טובת ההנאה שלהם לאותו כהן מוקד. ואם כן יש לומר שכיוון שעצם המתנות כבר קנויים לכהנים משעת הפרשה, וכבר בשעה זו נחשב שמימשו הבעלים את טובת ההנאה לאותו כהן,

¹³ ועין שם עוד שרצה לפי זה ליישב מה שהקשינו כיצד ייתכן שרב מעמיד את המשנה בגיטין במכירי כהונה הרי הוא חולק על ר' יוחנן בדין מתנה מועטת? ותירץ שדין מתנה מועטת אינו בא לעצם הקניין אלא רק להפקרת הבעלים את טובת ההנאה, ולכן בגמי במסכת בבא בתרא שאין לבעלים שום התחייבות נוספת לכהן מלבד מה שהוא מכיר כהונה שלו, אם כן זה מועיל רק מדין מתנה מועטת. ויש לומר שאכן רב יחלוק ויאמר שכיוון שיכול לחזור בו אין כאן הפקרת טובת ההנאה, אבל בסוגיה בגיטין יש לו התחייבות נוספת לכהן, שהרי בזה הוא יפרע לו חובו, ואינו יכול לגבות החוב ממקום אחר, וזכיה וודאי שלא יחזור בו, כי אינו בוצה להפסיד חובו, אף אם מצד מתנה מועטת היה חוזר בו, ולכן שם מכל מקום הוא מפקיר את טובת ההנאה שלו. אך דחה זאת שהרי בתוסי במסכת בבא בתרא מפורש שאף מכירי כהונה שבגיטין מועיל מדין מתנה מועטת, ולכן תירץ באופן אחר על-פי השטמ"ק כ"מ שם, שכאשר לא השתנה השער מודה רב שאסור לחזור בו, והטעם בזה צ"ל שכשאין לנוות שום הפסדים מודה רב שאסור לחזור בו, ואם כן הוא הדין כאן שאין לו הפסדים אם לא יחזור בו ואדרבה אם יחזור בו אז יהיו לו הפסדים שהרי לא יוכל לגבות חובו.

שהרי עדיין לא חזרו בהם מלהיות מכירים לאותו כהן, אם כן אין כאן שום חיסרון בקניין, ונחשב כאילו נתן לו ממש, וזה שלו בקניין גמור, ולבעלים לא נשאר כלום במתנות, שהרי כל מה שהיה להם הוא רק זכות של טובת הנאה שאותה כבר מימשו, וא"צ לזה התייחסות של שאר הכהנים. ולפי סברת ה"פרי יצחק" י"ל עוד שכיוון שהמתנות שלו בקניין גמור, זה חוזר ומשפיע שוב על הבעלים שלא יוכלו לחזור בהם.

נראה לעניות דעתי ליישב בזה דברי מרן רה"י זצ"ל במשי"כ שמה שיכול לחזור בו, הוא לבטל חזקת מכיר, וזה מועיל ע"י חזרה לחוד ויועיל רק על מתנות שלאחר חזרה, אבל המתנות שכבר הפריש או שכבר הגיעו לעונת המעשרות כבר זכה בהן ע"י דין מכיר, ומהן אינו יכול לחזור בו, והזכיה בהן מלכ דין מכיר היא בשעת ההפרשה. כי אמנם ניתן לחזור בו מלהיות מכיר, אך זה מועיל רק מכאן ולהבא, כי בזה הוא שוב מעכב טובת ההנאה לעצמו, אך כל זמן שלא חזר בו, הוא נחשב שמימש את זכותו בטובת ההנאה, ושוב לא נשאר לו כלום במתנות, שהרי כל חלקו במתנות היה רק בטובת ההנאה שאותה כבר מימש, וגוף המתנות הרי קנויים לכהנים משעת ההפרשה. ומכיוון שבשעה זו חל גם מימוש טובת ההנאה, ממילא י"ל שהזכיה של אותו כהן במתנות מדין מכיר היא בשעת ההפרשה, וממילא מיושבת בזה קושיית רבנו יונה על התוס', כיצד ייתכן שיכול לחזור בו ובכל זאת זה נחשב ממונו של הכהן?

אך לדברינו אכן מה שיכול לחזור בו הוא רק מכאן ולהבא, אך במתנה המדוברת אכן אינו יכול לחזור בו כיוון שהיא קנויה בקניין גמור.

לפי"ז י"ל דלא כה"דבר אברהם", שבגלל האיסור לחזור בו נחשב כהפקיר טובת ההנאה שלו, כי עדיין הוא יכול לחזור בו מכאן ולהבא, וא"כ טובת ההנאה נשארה עדיין שלו, ואין זה הפקר, אלא נאמר שאכן אף אם יש איסור לחזור בו אינו נחשב כמפקיר טובת ההנאה, אבל מ"מ כ"ז שלא חזר בו יש כאן מימוש של טובת ההנאה, ומהו כבר אינו יכול לחזור.

לפי זה יש לומר עוד שלכך כיוונו התוס' במשי"כ ש"בכל דוכתא עביד מכירי כהונה מוחזק... והיינו טעמא שזו מתנה מועטת ואסור לחזור בו, ואפי' בדברים בעלמא, ואע"פ שאם רצה יכול לחזור בו, מ"מ כל כמה דלא הדר הווי מוחזק", כלומר שהוקשה לתוס' שהרי מכירי כהונה אינו קניין גמור, שהרי רק אסור לחזור בו, אך הוא יכול לחזור בו?

לזה תירצו שאע"פ שאם רצה יכול לחזור בו, זה מועיל רק מכאן ולהבא, אך כל זמן שלא חזר בו, א"כ הוא מימש את טובת ההנאה שלו לכהן זה, והכהן זכה במתנה בקניין גמור משעת ההפרשה, שהרי גוף המתנות כבר קנוי לכהנים משעת ההפרשה, ולכן הוא מוחזק.

י"ח. יישוב בזה לקושייתנו ולקושיית ה"חתם סופר" על התוספות

והנה מצד הסברא יש לומר לפי זה, שאף לפי רב שחולק על רי יוחנן בדין מתנה מועטת וסובר שמותר לו לחזור בו, מ"מ יודה במכירי כהונה במתנות שכבר תופרשו או שהגיע זמן המעשרות, שאפילו אינו יכול כלל לחזור בו, משום שמה שבעלמא מותר לו לחזור בו ממתנה מועטת, הוא משום שעדיין אין שום קניין למי שהבטיח לו, ודברים אין בהם משום מחוסרי אמונה, אבל במכירי כהונה יש כאן קניין גמור, כיוון שגוף המתנות כבר קנוי לכהנים, ולבעלים יש רק טובת הנאה שאותה כבר מימשו מיד בשעת ההפרשה, וא"כ אין זה דברים, ולכן אינו יכול לחזור בו אף לפי רב. מיושב בזה מה שהקשינו לעיל, כיצד לשיטת התוס' רב מעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה, הרי הוא חולק על רי יוחנן בדין מתנה מועטת? אך לדברינו איש שמכירי כהונה אינם דברים, והם קניין גמור כל זמן שלא חזר בו, ובזה מודה רב.

אך לפי"ז צ"ב מדוע תלו התוס' דמיהם במה שזו מתנה מועטת ואסור לחזור בו, הרי אפי' אם מותר לחזור בו שייך לומר כדברי התוס' וכנ"ל?
ועוד צ"ב מהו א"כ החילוק בין הבטיח לו שיינתן לו המתנות לבין מכירי כהונה, שהרי אף כשהבטיח לו שיינתן לו המתנות יש כאן מימוש של טובת ההנאה של הבעלים, ויהיה כאן קניין גמור, כיוון שגוף המתנות כבר קנויים לכהנים, וכמו במכירי כהונה, ואף רב יודה בזה?
בעין זה הקשה הי"ח"תם סופר" הנ"ל, מדוע רב הוצרך להעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה, ולא העמיד בהבטיח לו המתנות, שאף בזה בלבד מספיק להיות מוחזק, וכן יש להקשות מדוע הגמי במסת בבא בתרא הוצרכה להעמיד הברייתא דווקא במכירי כהונה ולא בהבטיח לו המתנות?

נראה לומר שהבטחה ליתן המתנות אינה נחשבת למימוש טובת ההנאה כיוון שזה רק דברים בעלמא ולא היה כאן שום מעשה שביטא מימוש זה, אבל במכירי כהונה, שכבר לפני כן הוא תמיד נותן את המתנות דווקא לו, אי"כ מימוש טובת ההנאה כבר התקיים לפני כן, ועכשיו אנו רק ממשיכים אותו, ומספיק לכך מה שלא חזר בו. לפי זה מביאר היטב מדוע רב הוצרך להעמיד המשנה בגיטין וכן מה שהגמי העמידה את הברייתא במסכת בבא בתרא, דווקא במכירי כהונה, כי רק בזה יש מימוש של טובת ההנאה וקניין גמור שאינו יכול לחזור בו, מה שאין כן בהבטיח לו המתנות, ומיושבת בזה קושיית ה"חתם סופר". אף לרי יוחנן צריכים אנו להעמיד דווקא במכירי כהונה, ולא מספיק במה שהבטיח לו המתנות, שאף שיש כאן איסור לחזור בו, מכל מקום אין זה מימוש טובת ההנאה, כיוון שלמעשה לא היה כאן כלום, וכן אין כאן הפקרת טובת ההנאה, שהרי

יכול לחזור בו מכאן ולהבא, ואם כן טובת ההנאה נשארה עדיין שלו, וכמ"ש לעיל, ואם כן אין כאן קניין גמור, אולם במכירי כהונה, שיש כבר לפני כן מימוש למעשה של טובת ההנאה, ועכשיו אנו רק ממשיכים אותה כל זמן שלא חזר בו, אם כן יש כאן קניין גמור ונחשב בזה מוחזק ומתקיימת בזה מצוות הנתינה.

לפי זה נראה לבאר גם כן מה שהקשינו מדוע התוסי' תלו דבריהם במה שזו מתנה מועטת ואסור לחזור בו, הרי דין זה שייך אף אם מותר לו לחזור בו! לפי זה יש לומר, שכיוון שהקניין הגמור במכירי כהונה נעשה ע"י המשכת מימוש טובת ההנאה שכבר החל לפני כן, אם כן פשוט יותר לומר סברא זו אם יש איסור לחזור בו, שאז וודאי ניתן לראות את הדברים כהמשך אחד וכרצף אחד כל זמן שלא חזר בו, אף-על-פי שיכול לעשות כן, אולם אם אין איסור לחזור בו יש מקום לומר שאין כאן רצף אחד, וכל הפקשה היא בפני עצמה, ואין להמשיך מימוש טובת הנאה מהפרשה הקודמת לו שלאחריה. ואף-על-פי שבגמ' במסכת גיטין מוכח שאף למאן דאמר שאין איסור לחזור בו, יש כאן רצף אחד, שהרי רב הוא זה שהעמיד שם במכירי כהונה, מ"מ לגופו של עניין אין זה מוכרח מסברא, ולכן במסכת בבא בתרא ששם סתמא דגמ' העמידה במכירי כהונה ולא רב, העדיפו התוסי' לתלות הדברים כמה דקיימא לן כרי יוחנן שאסור לחזור בו, שבזה הסברא לראות הדברים כהמשך וכרצף אחד היא פשוטה ומוכרת מסברא. ומ"מ נראה שהתוסי' רמזו שהדין כאן שייך אף למ"ד שמתגר לחזור בו, שהרי כתבו: "והיינו טעמא שזו מתנה מועטת ואסור לחזור בו, ואפי' בדברים בעלמא", וצריך ביאור משייך "ואפי' בדברים בעלמא", מהו "ואפי'", הרי דין מתנה מועטת נאמר בדברים בעלמא ולא דווקא במכירי כהונה!

אולם לפי דברינו י"ל שהתוסי' רמזו כאן, שבמכירי כהונה יש מקום לומר שאסור לחזור בו, אף אם יכול לחזור בדברים בעלמא, שיש כאן מימוש של טובת ההנאה, ואין זה דברים, אבל בדברים בעלמא ע"כ צ"ל שאם אסור לחזור בו הוא רק משום שדברים יש בהם משום מחוסרי אמנה.

י"ט. שיטת ה"ערוך" בדין מכירי כהונה, לפי ביאורו של מרן ראש הישיבה

והנה הביא מרן רה"י זצ"ל (שם אות ג') שנראה מה"ערוך" שיטה חדשה, שבערך מכר כתב: "(ב"ב קכג, ע"ב) בהלכות בנות צלפחד אמרי במכירי כהונה ולוויה. פ"י. כל כהן ידוע כל פלוני ופלוני כל תרומותיו וכל מתנותיו לזה הכהן נותנין אותו. וכיוון שנשחטה זו הבהמה בחיי אביהן נתברר שהמתנות לו הן. ואע"פ שלא הורמו, בחזקתן הן עומדין שאינו רשאי לתיתם לכהן אחר זולתו. הלכך מוחזקין הן (גיטין ל, ע"א) ואע"פ דלא אתא לידיה. אמר רב במכירי כהונה

ולוויה פי': אוקמא רב למתניתין במכירי כהונה ולוויה, כדכתיב (דברים י"ח, ח): "לבד ממכריו על האבות", מה מכרו אבות זה לזה אתה בשבתך ואני בשבתי. וכן כל אדם הידוע שנותן כל מתנותיו לפלוני כהן, אין לכהן אחר חלק בהן, אלא הן בחזקת אותו כהן, אע"פ שלא הגיעו לידו עדיין. וכן מעשר ראשון ללוי וכן מעשר עני לעניי". והקשה מרן רה"י ששינה הי"ערוך" בלשונו בין דין מכירי כהונה שבמסכת בבא בתרא לדין מכירי כהונה שבגיטין, שברישא בדין מכירי כהונה שבמסכת בבא בתרא כתב רק בסתמא שבחזקתן של המוכרים הם עומדים ואינו רשאי לתיתם לכהן אחר, ולא הביא לכך מקור, ואילו בסיפא בדין מכירי כהונה שבגיטין הביא מקור לדין זה! ועוד שברישא לא הזכיר שלכהן אחר אין חלק בהם כמו שכתב בסיפא?

ביאר מרן ראש הישיבה שיש לחלק בין מתנות שלא הורמו למתנות שכבר הורמו. במתנות שהורמו זכייתם של הכהנים היא זכייה גמורה והיא נלמדת מהפסי': "לבד ממכריו על האבות", שמוזה יש ללמוד על היכולת לשבט לחלק הזכויות לחלק מהם, וזה דומה למכירת זכות העבודה, שהיא זכות שכבר מסרה התורה לכהנים, וזכה בה כל כהן מצד מצוות העבודה שעליו, וניתן לחלק זכות זו לחלק מהם, שכי"א יעבוד במשמרתו הוא. וממילא יש ללמוד ממכירה זו רק לגבי מתנות שיש עליהן כבר ציווי בנתינתן לכהן, שניתן לחלקן לחלק מהן, כי ניתן לחלק זכות שיש בה מצווה לכהן פלוני, וזה שייך רק במתנות שכבר הורמו, שעליהן יש מצווה בנתינתן. אולם במתנות שלא הורמו חיוב נתינתן הוא רק משום הזכות הממונית בלבד שבאה אגב הציווי למתנות כהונה, וחלוקת מתנות אלו אינה נלמדת מהפסוק הנ"ל, אלא שגם בהם שייך דין מכירי כהונה מצד דיני ממונות. משום מתנה מועטת או משום דאסחי שאר הכהנים דעתייהו¹⁴, אך בזה אין זכייה גמורה.

14. תניי"ש שהביא שאף לשיטת רש"י שהזכייה היא משום דאסחי שאר הכהנים דעתייהו, מביאר בשטט"ק (כתובות קב, ע"א ד"ה אי הכי) שאינו קניין ממש, ואיכ"ל שיכול לחזור בו, וכ"כ בפר"ח יריד: כ"י ס"א ובחכם צבי סי' ע'. אולם צ"ע שהרי רש"י כתב דבריו שהזכייה היא משום דאסחי שאר הכהנים דעתייהו דוקא בפירושו למסכת גיטין, ששם כבד הורמו המתנות ויש מצווה בנתינתן, שלפי ביאורנו שם הזכייה נלמדת מהפסי' "לבד ממכריו על האבות" והיא זכייה גמורה.

כ. ביאור דברי מרן ראש הישיבה בשיטת ה"ערוך"

נראה לבאר הדברים יותר, דהנה במתנות כהונה יש שני עניינים: א) מצוות נתינה. ב) זכות ממונית שבאה אגב חובת הנתינה. וא"כ בנתינת המתנות ישנם שני צדדים יש את הצד המצוותי ויש את הצד הממוני שהוא כעין חוב הניתן לכהנים. מצוות הנתינה שייכת רק לאחר הרמה, שאז יש למצווה על מה לחלול, אך מצווה זו גורמת למצב של טבל בפירות ובבהמה¹⁵. כל זמן שלא הורמו המתנות, ובפירות אף יש איסור באכילתם. מצב זה בא לבטא זכות ממונית שיש כאן לכהנים שבאה אגב המצווה, ולכן לאחר שהורמו המתנות הפירות מותרים באכילה והסתלק איסור הטבל, אף-על-פי שהמתנות עדיין לא ניתנו, ולא נתקיימה המצווה, כיוון שבשעת ההפרשה נקנו הפירות לשבט הכהנים, ולא נשאר לבעלים אלא טובת הנאה בלבד, והזכות הממונית כבר באה לידי ביטוי, וא"כ למדנו שהזכות הממונית אמנם יוצרת איסורים, אך עדיין אין בזה מצווה. וממילא י"ל שמכירי כהונה לאחר ההפרשה היא זכות שבאה גם מצד הזכות הממונית וגם מצד מצוות הנתינה, וזכות זו היא דין במצוות ונלמדת מהפס' "לבר ממכריו על האבות", והיא זכות גמורה, אולם מכירי כהונה שלפני ההפרשה היא זכות שבאה מצד הזכות הממונית בלבד, והיא אינה נלמדת מהפס', אלא זהו דין בדיני ממונות, ולכן מועיל מדין מתנה מועטת¹⁶.

מכל מקום מבאר מרן רה"י שבמשנה במסכת גיטין מדובר שהמתנות כבר הורמו ולכן שם מציין הערוך מקור מפסוק לדין מכירי כהונה, וכן הזכיר שאין לכהן אחר חלק בהן, כיוון שזו זכות גמורה, אולם בבירור במסכת בבא בתרא מדובר שעוד לא הורמו המתנות, וכפי שהעמידה שם הגמ' שסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי, ולכן לזה לא ציין הערוך מקור לדין מכירי כהונה, וכן לא הזכיר שאין לכהן אחר חלק בהן, כיוון שאין זו זכות גמורה, אלא רק איסור לחזור בו. ולכן שם כתבו התוס' שטעמא דמכירי כהונה הוא מדין מתנה מועטת, ויכול לחזור בו אם ירצה. וא"כ שוב יש ליישב דברי התוס' עם המהרי"ל, שאכן מש"כ התוס' שיכול לחזור בו הוא דווקא כשעוד לא הורמו המתנות, ומש"כ המהרי"ל שאינו יכול לחזור בו, הוא כשכבר הורמו המתנות. אלא שעדיין צריך עיון שכן התוס' במפורש כתבו שגם דין מכירי כהונה שבגיטין הוא משום דין מתנה מועטת.

15. ואע"פ שבבבבא שלא הופרשו ממנה המתנות אין איסור טבל משום שהם מיוחדים ומופרשים, מ"מ לדעת ר' יוחנן בחולין קלב, ע"ב יש בהם איסור טבל, וכן בגמ' חולין קכג, ע"ב כתוב על זה לשון טבל, "דאתי לדידה בטיבליהו", אע"פ שאין לזה דיני טבל.

16. ומה שלא הזכרתי כאן "או משום דאסחי שאר הכהנים דעתייהו", וכמ"ש לעיל, וכמ"ש מרן רה"י שם, הוא משום שהדברים צ"ע וכדלעיל בחערה 14, אך מ"מ עיקר החילוק הנוגע לענינו מובן.

כ"א. יישוב בזה לקושייתנו ולקושיית ה"חתם סופר" על התוספות

לפי זה יש ליישב מה שהקשינו כיצד רב מעמיד המשנה בגיטין במכירי כהונה הרי הוא חולק על ר' יוחנן בדין מתנה מועטת? אולם לפי דברינו אתי שפיר, שרק כשעוד לא הורמו המתנות דין מכירי כהונה הוא משום מתנה מועטת וכמו בסוגיי במסכת בבא בתרא, ובה אכן רב חולק, אבל כשכבר הורמו המתנות דין מכירי כהונה נלמד מהפסוק, וכמו בסוגייה בגיטין ובה מודה רב. לפי זה יש ליישב קושיית ה"חתם סופר", מדוע הוצרכו להעמיד המשנה בגיטין דווקא במכירי כהונה ולא מספיק להעמיד בהבטיח לו ומדין מתנה מועטת, משום שרב אכן חולק על דין מתנה מועטת, ורק במכירי כהונה לאחר ההפרשה הוא מודה כיוון שדין זה נלמד מהפסוק. אלא שעדיין יקשה מדוע בגמ' במסכת בבא בתרא העמידו במכירי כהונה ולא בהבטיח לו, הרי אין הבדל ביניהם שהרי גם דין מכירי כהונה שם פועל מדין מתנה מועטת? ואולי אפשר לומר כמשייכ לעיל שאם מדובר בהבטיח לו נצטרך להידחק ולהעמיד שההבטחה היתה לאחר השחיטה לפני שמת, משא"כ במכירי כהונה, שזה דבר שחל מיידית בזמן השחיטה.

כ"ב. ביאור שיטת רבנו יונה על-פי ביאור מרן ראש הישיבה בשיטת ה"ערוך"

על פי זה נראה לבאר את דברי רבנו יונה, דיש לומר שהוא למד בתוספות כה"ערוך", ולכן הקשה עליהם שאם אין כאן קניין גמור כיצד הוא נחשב מוחזק¹⁷? לכן פירש שמכירי כהונה מועיל מדין עשו את שאינו זוכה כזוכה וכר' יוסי, וזו תקנה מיוחדת. ומה שהקשינו שהרי בגמ' במסכת גיטין הם שני תירוצים שונים: יש לומר שרבנו יונה מודה לערוך בעיקר חילוקו בין מכירי כהונה במתנות שלא הורמו לבין מכירי כהונה במתנות שהורמו, ולכן בגמ' בגיטין שכבר הורמו המתנות אכן מכירי כהונה הוא קניין גמור ונלמד מהפסוק וזה אכן תירוץ שונה ממה שתירץ עולא שעשו את שאינו זוכה כזוכה שהוא רק תקנה דרבנן. אולם בגמ' בבבא בתרא שמדובר שעוד לא הורמו המתנות אי"כ דין מכירי כהונה אינו נלמד מהפסוק, אך סובר רבנו יונה שכמו"כ אי"א לומר שפועל מדין מתנה מועטת, שכיוון שיכול לחזור בו אין כאן קניין גמור ואינו נחשב בזה מוחזק, ולכן מפרש שדין מכירי כהונה דב"ב פועל מדין עשו את שאינו זוכה כזוכה, וכר' יוסי, שזו תקנה דרב' שיהיה כאן קניין גמור וממילא הוא נחשב מוחזק.

17. וכבר כתבנו לעיל שהתוסי לא חשו לזה, כי גם איסור לחזור בו יוצר מוחזקות, שהרי ודאי ייתן לו ושארית ישראל לא יעשו עוולה.